

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІСТОРИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ІСТОРІЇ ТА АРХЕОЛОГІЇ

**ВСЕУКРАЇНСЬКА НАУКОВО-ПРАКТИЧНА КОНФЕРЕНЦІЯ
«УКРАЇНА У СВІТОВОМУ ІСТОРИЧНОМУ ПРОСТОРІ»**

05 травня 2026 р.

Київ 2026

УДК 94(477)(063)

Україна у світовому історичному просторі: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф.
(м. Київ, 05 травня 2026 р.) / Під заг. ред. Т. В. Марени. – Київ: МДУ, 2026. – 171 с.

Редакційна колегія:

Голова – **Т. В. Марена**, в.о. ректора Маріупольського державного університету

Члени редколегії: – **О. П. Реснт**, член-кореспондент НАН України, д.і.н., професор, заступник директора Інституту історії України НАН України.
– **Ю. В. Константинова**, к.і.н., доцент, декан історичного факультету.
– **С. В. Новікова**, к.і.н., доцент, заступник декана історичного факультету
– **В. М. Романцов**, д.і.н., професор (відповідальний редактор)
– **С. С. Арабаджи**, к.і.н., доцент
– **В. С. Волоніць**, к.і.н., доцент
– **В. О. Забавін**, к.і.н., доцент
– **В. М. Коробка**, к.і.н., доцент
– **Н. І. Романцова**, д.і.н., доцент
– **Н.Ф. Шипік**, к.і.н., доцент

У збірнику представлено наукові матеріали, що включені до програми Всеукраїнської науково-практичної конференції «Україна у світовому історичному просторі». В ньому висвітлюються різні аспекти української історії як складової всесвітньої історії, історичного краєзнавства, історичної регіоналістики, культури, актуальні проблеми міжнародних відносин, методики викладання історії в школі.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів, магістрантів і всіх тих, хто цікавиться питаннями історії, культури, зовнішньої політики України, історичного краєзнавства, а також міжнародними відносинами нашого часу.

The collection of scientific papers presents the scientific articles included in the proceedings of the All-Ukrainian research conference «Ukraine in world historical space». It highlights various aspects of the history of Ukraine as a part of the global history, historical regional studies, historical regionalism, culture, as well as acute problems of international relations and foreign policy of Ukraine, methods of teaching history in school.

For researchers, lecturers, postgraduate students, undergraduate and master's students, and all those interested in the history, culture, and foreign policy of Ukraine, historical regional studies, as well as contemporary international relations.

ПОХОВАННЯ ЗРУБНОЇ КУЛЬТУРИ З КАМ'ЯНОЮ СТЕЛОЮ З КУРГАННОГО МОГИЛЬНИКА КРАСНОГОРІВКА (ДОНЕЦЬКИЙ КРЯЖ) ¹

Забавін В. О.

Існування та активні польові роботи Маріупольської археологічної експедиції під керівництвом В. К. Кульбаки (1954–2009) припали на середину 1980-х – початок 1990-х рр. Протягом всього часу свого існування експедиція досліджувала переважно такі специфічні пам'ятки археології як курганні могильники. Роботи були зосереджені переважно на теренах Північно-Східного Приазов'я та Донецького кряжа. Досліджена у польовий сезон 1990 р. курганна група з чотирьох насипів біля с. Красногорівка розташована у межиріччі Кривого і Казенного Торців, басейн середньої течії Сіверського Дінця [3]. Матеріали курганного некрополя Красногорівка, які збагачують джерельний фонд з вивчення стародавнього населення доби бронзи донецьких степів, досі не знайшли відбиток у розгорнутій публікації.

Всього в чотирьох курганах було досліджено 12 поховань бронзового віку. Попередній аналіз обрядово-інвентарного комплексу всіх поховань могильника дозволив встановити їх культурно-хронологічну приналежність. Повністю досліджена курганна група надала перспективу наукового відтворення динаміки створення некрополя та можливість простежити певні закономірності курганного будівництва. Початок формування некрополя було покладено за доби середньої бронзи зведенням кургану племенами інгульської катакомбної культури. Згодом було зведено курган над похованням Дніпро-Донської бабинської культури. Надалі насипи могильника активно використовуються племенами бережнівсько-маївської зрубної культури.

На окрему увагу заслуговує один з доволі рідкісних елементів матеріального комплексу зрубної культури – кам'яна стела, простежена в основному похованні 3 кургану 1 красногорівського могильника. В контексті поховального обряду стела виступає конструктивним елементом могильної споруди – перекриттям могильної ями. У давнину плита розкололася на дві частини поперек та провалилася всередину ями.

¹ Робота виконана за підтримки грантових проектів VEGA 2/0017/24 та VEGA 2/0061/26 Інституту археології Словацької академії наук.

Поховання було виявлено на відстані 1,5 м від центру, під кутом 320°, на рівні 1,85 м від R (рис. 1). Могильна яма в материковому суглинку, прямокутної форми із заокругленими кутами розмірами 1,35×0,9 м, орієнтована за лінією південний захід – північний схід. На рівні 0,9 м від R яма була перекрита кам'яною стелою. Крім стели яму перекривали й інші камені розмірами 0,3×0,4 м. Разом зі стелою, що розкололася навпіл, камені провалилися всередину ями.

На дні ями лежав скорчено на лівому боці скелет дорослої людини, головою на північний схід. Ноги зігнуті в колінах під гострим кутом, у тазостегнових суглобах – під прямим. Зігнуті в ліктях руки розташовувалися кистями перед обличчям. Череп виявлено в кротовині, нижче рівня дна ями на 0,25 м. Керамічна посудина знаходилася перед черепом (була розчавлена кам'яним покриттям, що провалилося всередину ями). У ділянці дна біля передпліччя, на крилах таза та гомілкових кістках простежено тлін коричнево-бузкового кольору. На дні могили зафіксовано залишки рослинної підстилки, що збереглася у вигляді білого тліну. Перед кістяком, біля південно-східної стінки ями знаходилися кістки вівці (дві ноги, лопатки та крижі). Біля колін небіжчика простежено речовину жовтого кольору. У заповненні поховання знайдено крем'яний відщеп.

1. Посудина – половина великого ліпного керамічного горщика з широким гирлом і гострим ребром (стілки з вінцями та дно). Вінця відігнуті назовні, плічка стрункі, ребро чітко виділяється, дно пряме і вузьке. Між вінцями та ребром горщик орнаментовано гусеничним штампом. По всьому колу посудини композицію орнаменту складають трикутники вершиною догори, заштриховані косими паралельними лініями, виконаними тим самим штампом. Зверху і знизу трикутники укладені між подвійними паралельними рядами, видрукованими тим самим штампом. Місцями орнамент сильно стертий. Горщик добре обпалений, зовнішня поверхня шорстка, помаранчевого кольору з чорними плямами нагару. Внутрішня поверхня сіро-рожевого кольору, вкрита розчосами. Керамічна маса пухка, з великою домішкою піску. Розміри: висота 16,0 см; діаметр гирла 22,5 см; діаметр боків 25,5 см; діаметр дна 9,8 см. Об'єм 4,2 л.

2. Кременевий відщеп світло-сірого кольору трапецієподібної форми, без ретуші, але з гострими краями.

3. Кам'яна стела виготовлена із сіро-жовтого пісковика, являє собою кам'яну плиту видовжених пропорцій, підпрямокутної форми, розмірами 2,3×0,9×0,25 м. Плита із заокругленим верхом і низом, верхній край трохи ширший за нижній. Простежено штучне формування стели – лицьовий бік обтесаний і оброблений дрібними сколами, що надало загальному обрису виробу доволі помітний антропоморфізм. У давнину плита розкололася на дві частини поперек та провалилася всередину ями.

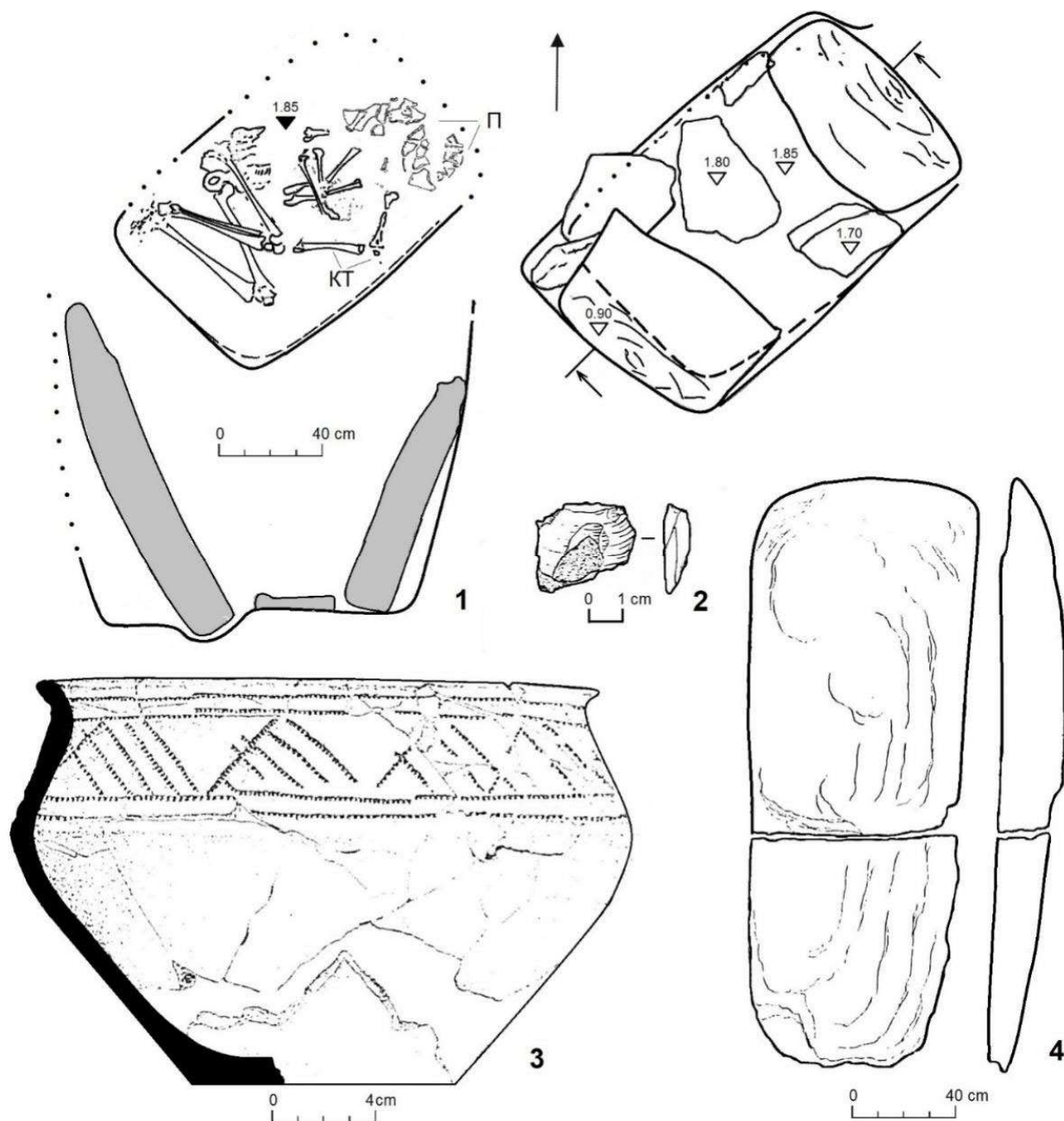

Рис. 1. Красногорівка, поховання 3 кургану 1: 1 – план та розріз поховання; 2 – кременевий відщеп; 3 – посудина; 4 – кам'яна стела.

В ареалі розповсюдження бережнівсько-маївської зрубної культури стели трапляються досить нерівномірно. Ці кам'яні витвори тяжіють до західних регіонів розповсюдження культури, здебільшого багатих природними покладами каменю – Нижня Наддніпрянщина, Крим, Приазовська височина, Донецький кряж [6, с. 125]. Попри наявність публікацій, зокрема узагальнюючих, далеко не всі здобуті матеріали було своєчасно введено до наукового обігу. Завдяки публікації серії знахідок зі сходу України, звідки відбувається основний масив подібних виробів, наразі відомо щонайменше дванадцять кам'яних стел, що походять з курганних могильників зрубної культури Луганщини та Донеччини [4]. Картографування цих

знахідок наглядно демонструє тяжіння до природних виходів каменю – Приазовської височини та Донецького кряжа (рис. 2).

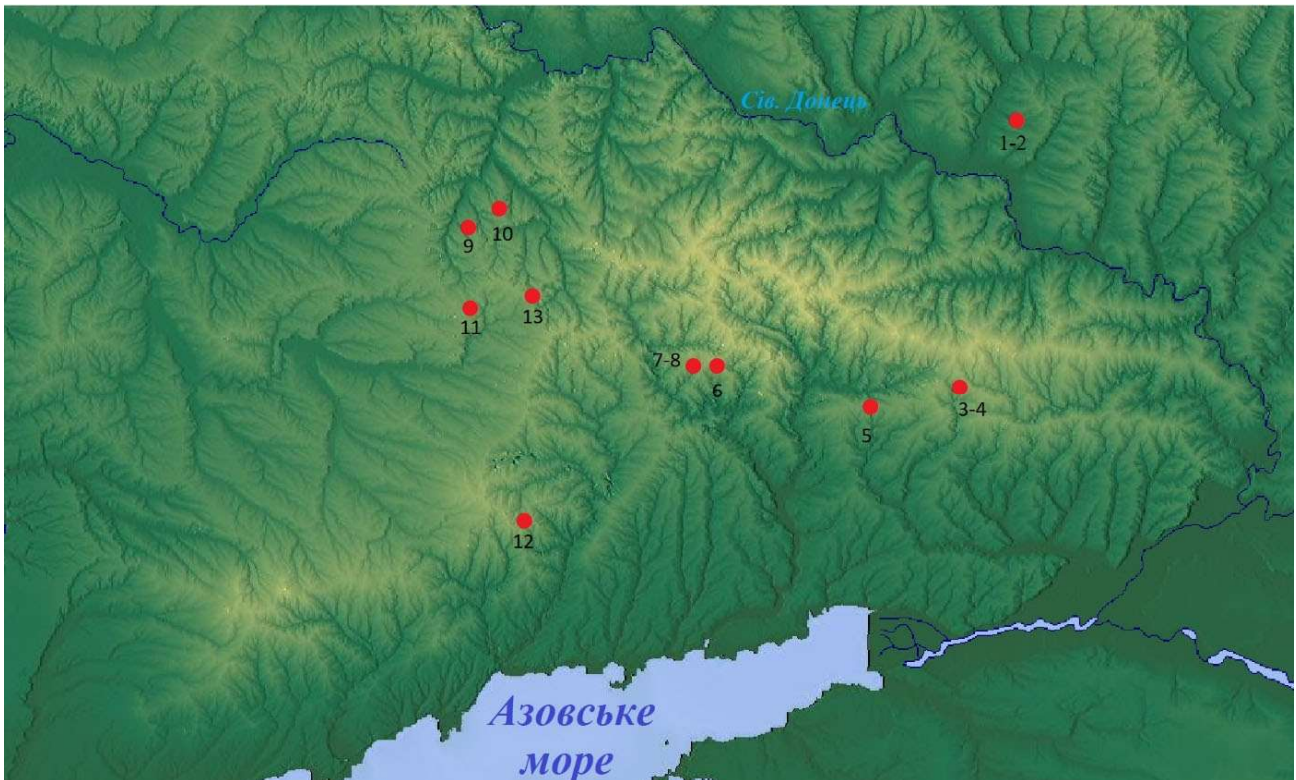

Рис. 2. Кам'яні стели зрубної культури зі сходу України: 1-2 – Плотина 3/4; 3 – Бірюкове 3/2; 4 – Бірюкове 4/1; 5 – Бобрикове 1/1; 6 – Тернове 1/1; 7 – Шахтарськ 8/1,4; 8 – Шахтарськ 10/1; 9 – Попов Яр-2 3/7; 10 – Русин Яр 1/1; 11 – Птиче 1/5; 12 – Балашівка 1/7 (укладено за: Литвиненко 2025); 13 – Красногорівка 1/3.

Низкою відхилень від моделі рядового поховання виокремлюється комплекс з кам'яною стелою Красногорівка 1/3. У пошуках критеріїв виділення неординарних поховань зрубної культурної області авторами пропонуються різноманітні підходи та увага звертається на низку ознак. У тому числі серед ознак, зафіксованих в похованні 1/3, дослідники вказують на наявність: курганного насипу або досипки; кам'яного перекриття могили; органічної підстилки; надлишкового інвентарю; «парадної» багато орнаментованої керамічної посудини; м'ясної їжі, у тому числі крижової кістки [9, с. 7-10].

Окремо слід відзначити присутність залишків напутньої їжі у складі поховального приданого – крижової кістки (крижові хребці) тварини. Факт наявності м'ясної їжі в похованні вважається не тільки виразним показником соціальної неординарності похованого та знаком підвищеного рангу, але й концентрує увагу на певній градації частин тваринного м'яса. Зокрема, найбільш почесною частиною була задня. Поховання західної області зрубної культури, в яких були знайдені крижові кістки, обов'язково демонструють інші ознаки відхилення від моделі рядового поховання [9, с. 49-50, табл. 13]. Сам факт наявності крижової

кістки тварини в похованні вважається неординарним явищем [1, с. 77]. На підтвердження цього твердження можна зазначити, що напутня їжа у вигляді крижової кістки тварини була зустрінута в Північному Приазов'ї тільки в шістьох похованнях зрубної культури – приблизно в одному випадку на 250 поховань [10, fig. 46]. На думку дослідників, причини присутності кременю в похованнях можуть лежати поза економічною сферою. На зв'язок кременю з ритуальною діяльністю неодноразово вказували багато авторів. Присутність крем'яних відщепів, осколків, зрідка знарядь зазначається у жертovníках, святилищах та інших культових комплексах зрубної культури. Ці факти дозволили розглядати вироби з кременю в зрубних похованнях як предмети для ритуальної діяльності, що маркують відношення похованої особи до служителів культу [9, с. 56].

При соціологічній інтерпретації поховань зрубної культури В. В. Циміданов звернув увагу на такий об'єктивний показник соціальної позиції померлого, як кількість трудових витрат при здійсненні поховання. Серед різноманітних відхилень від моделі рядового поховання дослідник виділяє у тому числі такі показники, як зведення курганного насипу або досипки, глибока яма, наявність надлишкового інвентарю, залишки напутньої їжі, сліди ритуальних дій поза замкнутим простором могили тощо. Всі ці ознаки, на думку автора, фіксують рангові, а не статусні відмінності [9, с. 29, 35, 41-69]. Аналіз узагальненої інформації Р. О. Литвиненком також дозволив засвідчити, що в більшості комплексів зрубної культури, з якими пов'язані кам'яні стели, були поховані дорослі люди. Ці рештки за антропологічними визначеннями і статеводіагностичними ознаками належать чоловікам. Переважна частка цих захоронень характеризувалась ознаками підвищеного і високого соціального рангу [4]. Наявність самої кам'яної стели в матеріальному комплексі зрубної культури є також одним з виразних критеріїв для виділення соціально значущих поховань. Дослідники неодноразово звертали увагу на стійкий зв'язок стел з неординарними похованнями дорослих чоловіків високого соціального рангу, частина з яких має різні статусні ознаки – служителів культу, носіїв виробничої функції тощо [2, с. 25; 4, с. 316; 5; 7, с. 63–64; 8, с. 35; 9, с. 44].

Таким чином, поховання Красногорівка 1/3, що містить кам'яну стелу, відрізняється серед інших комплексів бережнівсько-маївської зрубної культури дослідженого могильника низкою відхилень від моделі рядового поховання. Поховання характеризується ознаками, що маркують осіб з підвищеним рангом – наявність курганного насипу та кам'яної конструкції над похованням, надлишковий інвентар у вигляді багато орнаментованої керамічної посудини та виробу з кременю, залишки напутньої м'ясної їжі (престижної частини туши), залишки

органічної підстилки двох типів. Можна припустити, що небіжчик при житті відігравав якщо не вагому, то принаймні не рядову роль у суспільстві.

Література

1. Андросов, А. В. Курган эпохи бронзы у с. Новый Мир. *Проблемы археологии Поднепровья*. Днепропетровск, 1986, с. 67-78.
2. Ковалева, И. Ф., Андросов, А. В., Шалобудов, В. Н., Шахров, Г. И. Исследование курганной группы «Долгой Могилой» у с. Терны в Приорелье. *Памятники бронзового и раннего железного веков Поднепровья*. Днепропетровск, 1987, с. 5-27.
3. Кульбака, В. К., Гнатко, И. И. 1990. *Отчет об исследованиях курганов у с. Коминтерново Новоазовского р-на, с. Октябрьское Добропольского р-на, с. Красногоровка и с. Сокол Ясиноватского р-на и г. Мариуполь Донецкой обл. в 1990 г.* Науковий архів ІА НАН України, ф. 64, 1990/147.
4. Литвиненко, Р. О. Кам'яні стели зрубної культури зі сходу України. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного історичного музею-заповідника*, 6. Кам'янець-Подільський, 2025, с. 314-318.
5. Отрощенко, В. В. «Жреческие» комплексы в системе погребений срубной общности. *Археологічні та історичні дослідження Херсонщини*. Херсон, 1993, с. 17-31.
6. Отрощенко, В. В. Антропоморфні образи в мистецтві та знаковій системі населення зрубної спільноти. *Искусство и религия древних обществ*. Луганск, 2007, с. 125-130.
7. Полидович, Ю. Б., Усачук, А. Н. Каменные плиты с изображениями эпохи поздней бронзы из курганных комплексов Восточной Украины. *Archaeoastronomy and Ancient Technologies*, 1 (1), 2013, с. 53-67.
8. Пустовалов, С. Ж. Срубная общность – катакомбная общность: инновации и преемственность в выражении социального статуса погребенного. *Проблемы культур начального этапа поздней бронзы Волго-Уралья*. Саратов, 1991, с. 34-36.
9. Цимидапов, В. В. *Социальная структура срубного общества*. Донецк, 2004.
10. Zabavin, V. 2025. Zrubna Culture of the North Azov Region. Based on the Materials of the Burial Sites. *Archaeologica Slovaca Monographiae. Studia*, XXXVIII. Kyiv – Nitra – Bratislava: VEDA.